

Ennen ja nyt - Historian tietosanomat

ESINELÖYTÖJEN KUVASTAMA ARKI 1800-LUVUN MAASEUDUN SÄÄTYLÄISTALOISSA – ESIMERKINÄ KANGASNIEMEN SUUROLAN KYLÄ

Kirjoittanut Ulla Moilanen ja Ninni Närväinen
Julkaistu 2017-12-15 11:12:50

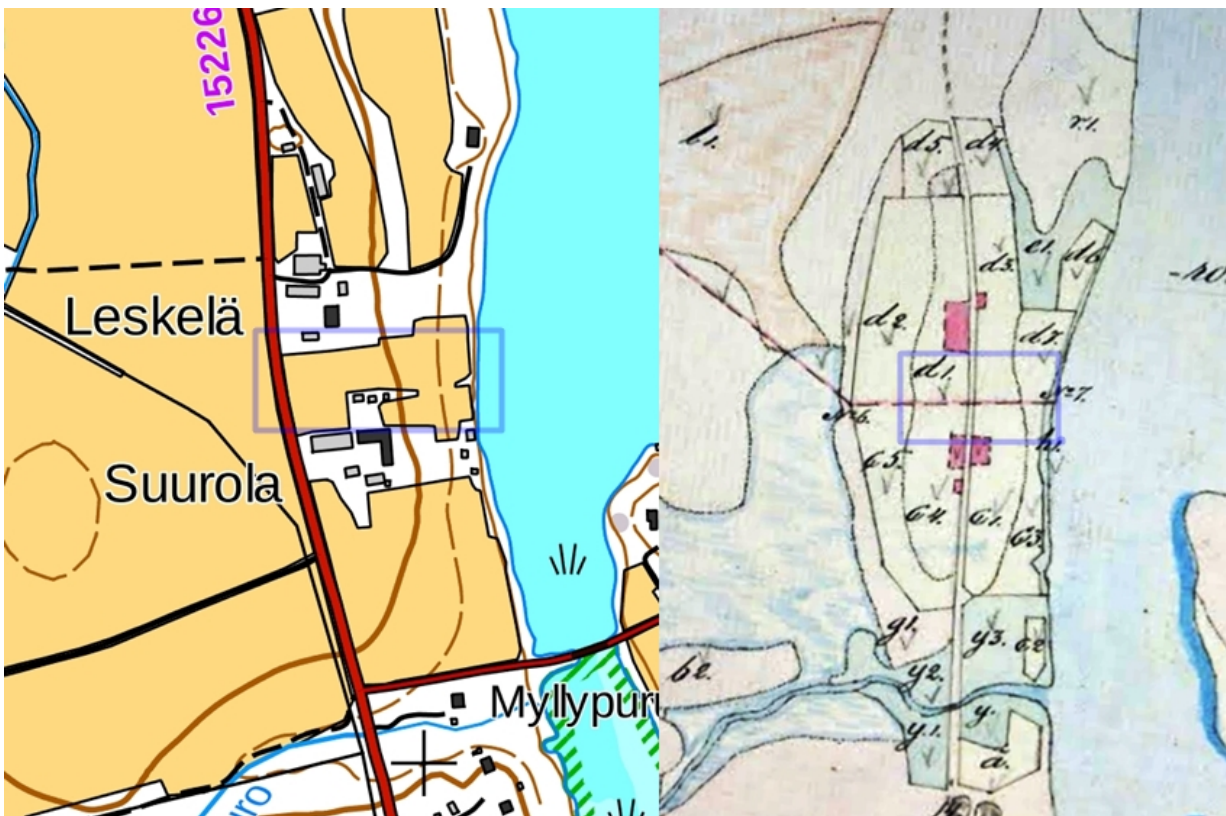
VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

Refereet: Janne Harjula (TY), Visa Immonen (HY), Alex Snellman (HY)

JOHDANTO

Kangasniemen Suurolan kylän kantatiloihin kuuluvia Rantalaa (Suurola 1) ja Leskelää (Suurola 2) ovat viime vuosikatojen aikana asuttaneet useat nimekkäät säätyläissuvut. Tilojen historia kytkeytyy läheisesti yhteen sekä sijainnin (kuva 1) että omistussuhteiden vuoksi. Tiloja ympäröiviltä pelloilta löytyneet esineistö ajoittuu pitkälle aikavälille kivikaudelta 1900-luvulle, ja siitä voi erottaa useita eri asutusjaksoja. Historialliseen aikaan liittyvät etenkin lasin, posliinin ja fajanssin kappaleet sekä liitupiipujen osat. Kesällä ja syksyllä 2016 Leskelässä järjestettyjen arkeologisten yleisö- ja koululaiskaivausten yhteydessä tilojen välissä sijaitsevalla pellolla tehtiin systemaattista pintapoimintaa^[1]. Pintapoiminta on arkeologiassa hyödynnetty menetelmä, johon kuuluu pellon pinnan tarkastelu ja pintaan kyntämisen yhteydessä nousseiden esineiden havainnointi ja talletus sekä löytöpaikkojen dokumentointi. Tutkitut pellot ovat olleet viljelykäytössä ainakin 1700-luvulta saakka, todennäköisesti kuitenkin jo 1600-luvulta saakka, jolloin paikalla tiedetään vamuudella olleen asutusta. Lannoituksen yhteydessä pelloille on päätyneet tunkille heitettyä materiaalia^[2], joka koostuu pääosin rikkoutuneista, käytöstä poistetuista arkipäivän esineistä. Tästä syystä pelloilta löytyvä aineisto mahdollistaa pelloja käyttäneiden tilojen materiaalsen kulttuurin tarkastelun viime vuosikatojen ajalta.

Tässä artikkelissa arvioimme Kangasniemen Suurolasta löytyneitä esineistöä sekä määrän että laadun näkökulmista. Selvitämme myös sitä, kenen tai minkä sosiaalisen ryhmän käytössä esineet ovat olleet ja minkälaisiin laajempiin konteksteihin löydöt voi kytkeä? Mitä ne kertovat muodista, varallisuudesta ja tilan asukkaista, ja minkälaisena 1800-luvun maaseututilan arki näyttäytyy peltolöytöjen valossa? Koska peltolöydöt koostuvat suurelta osin poistetuista ja roskana hävitetyistä materiaaleista, liittyy jälkimmäiseen kysymykseen myös 1800-luvun tilan "poistamisen kulttuuri" ja pohdinta siitä, mikä kaikki vuosikatojen aikana miellettiin jätteeksi. Tutkimuksessa keskitytään niihin pintapoiminnan löytöryhmiin, joissa on selkeästi 1700- ja 1800-luvulle ajoitettavia esinefragmentteja.

Kuva 1: Suurolan tilat Rantala ja Leskelä sekä niiden väliin jäävä peltoalue, jota tutkittiin pintapoiminnalla 2016. Vasemmalla peruskartta ja oikealla vuoden 1836 kartta Suurolan kylästä. Karttopohjat: Maanmittauslaitos ja Kansallisarkisto

PINTAPOIMINTA ARKEOLOGISENA TUTKIMUSMENETELMÄNÄ

Pintapoiminta on arkeologinen menetelmä, johon kuuluu esimerkiksi peltotöiden, tuulenkaatojen tai metsäkoneiden rikkoman maanpinnan tarkastelu mahdollisten löytöjen tai muiden ihmistoiminnasta kertovien merkkien varalta sekä löytöpaikkojen dokumentointi.^[3] Pelloilla tehtävää pintapoimintaa nimitetään toisinaan myös peltopoiminnaksi.^[4] Vaikka pelloilta esineet löytyvät aina kyntämisen sekoittamasta maasta, paljastavat ne kuitenkin tärkeää tietoa menneisyydestä. Tästä syystä esineiden tarkkojen löytöpaikkojen merkitseminen myös pelloilla on tärkeää. Erilaiset pelloilta tehtävät havainnot voivat alustavasti kertoa muinaisajännöksen laajuudesta.^[5] Vaihteleva löytö määrä pelloin eri osissa voi puolestaan kertoa siitä, missä kohdassa ihmistoimintaa on ollut aktiivisinta.^[6] Tietynlaisien löytöjen, kuten rautanauhojen tai rautakuonan, sijoittuminen pellon tiettyyn osaan voi myös kertoa paikalla aikaisemmin sijainneiden rakennusten tyypeistä tai ihmistoiminnan eri muodoista paikalla. Joskus löydöt viittaavat siihen, että peltokerroksen alapuolella on jäljellä ehjiä rakenteita.^[7] Viimeisten vuosikatojen aikana pelloille on myös lannoituksen yhteydessä päätyneet erilaisia tunkille heitettyjä, rikkoutuneiden tavaroiden kappaleita.^[8] Tällaisten esineiden kappaleet kertovat siitä, minkälaisia pelloja käyttäneiden tilojen arkipäivän esineistö on ollut ja minkälaisista elämästä taloissa elettiin.

Pintapoiminta kuuluu arkeologisen tutkimuksen perusmenetelmiin, mutta sitä on pidetty silti melko vähän käytettynä kenttätyömenetelmänä, joka rajoittuu lähinnä muinaisajännönsiventoihin.^[9] Laajempia tutkimuksia menetelmällä on tehty vain vähän, ja niissä pintapoimintamateriaalia on hyödynnetty esimerkiksi esihistoriallisen asutushistorian tai asutuksen ja kalmistojen välisten suhteiden, rautakautisen maisemankäytön sekä maanmuokkauksen arkeologisiin kohteisiin aiheuttamien vaikutusten tutkimuksessa.^[10] Tavallisesti pintapoimintaa on sovellettu lähinnä esihistoriallisen ajan tutkimukseen.

1800-LUVUN MATERIAALINEN KULTTUURI ARKEOLOGIASSA JA HISTORIASSA

Historiallisen ajan arkeologia tutki nimensä mukaisesti historiallista aikaa, tavallisesti sen tutkimuskysymykset sijoittuvat ajanjaksoon keskiajalta 1700-luvulle.^[11] Arkeologien mielenkiinto on viime vuosina kasvanut myös modernimpaa materiaalista kulttuuria kohtaan, mutta varsinkin 1800-1900-luvun aineisto usein koettu ongelmalliseksi. Vaikka 1800-luvun arkeologinen tutkimus on lisääntynyt viime aikoina – hyvänä esimerkkinä Lahden kaupunginmuseon vuonna 2013 toteutettu kaivaus, jossa tutkittiin lähes koko 1800-luvulle ajoittuva Lahden kylän alue – ei tällaista aineistoa ole kaivausten yhteydessä tavallisesti talletettu kokolemmiin, vaan esineet ovat päätyneet poistetuksi, joskin Suomen arkeologisten kenttätyömenetelmien laatuharjojen mukaisesti dokumentoituina.^[12] Osaltaan poistoihin on vaikuttanut teollisesti valmistetun

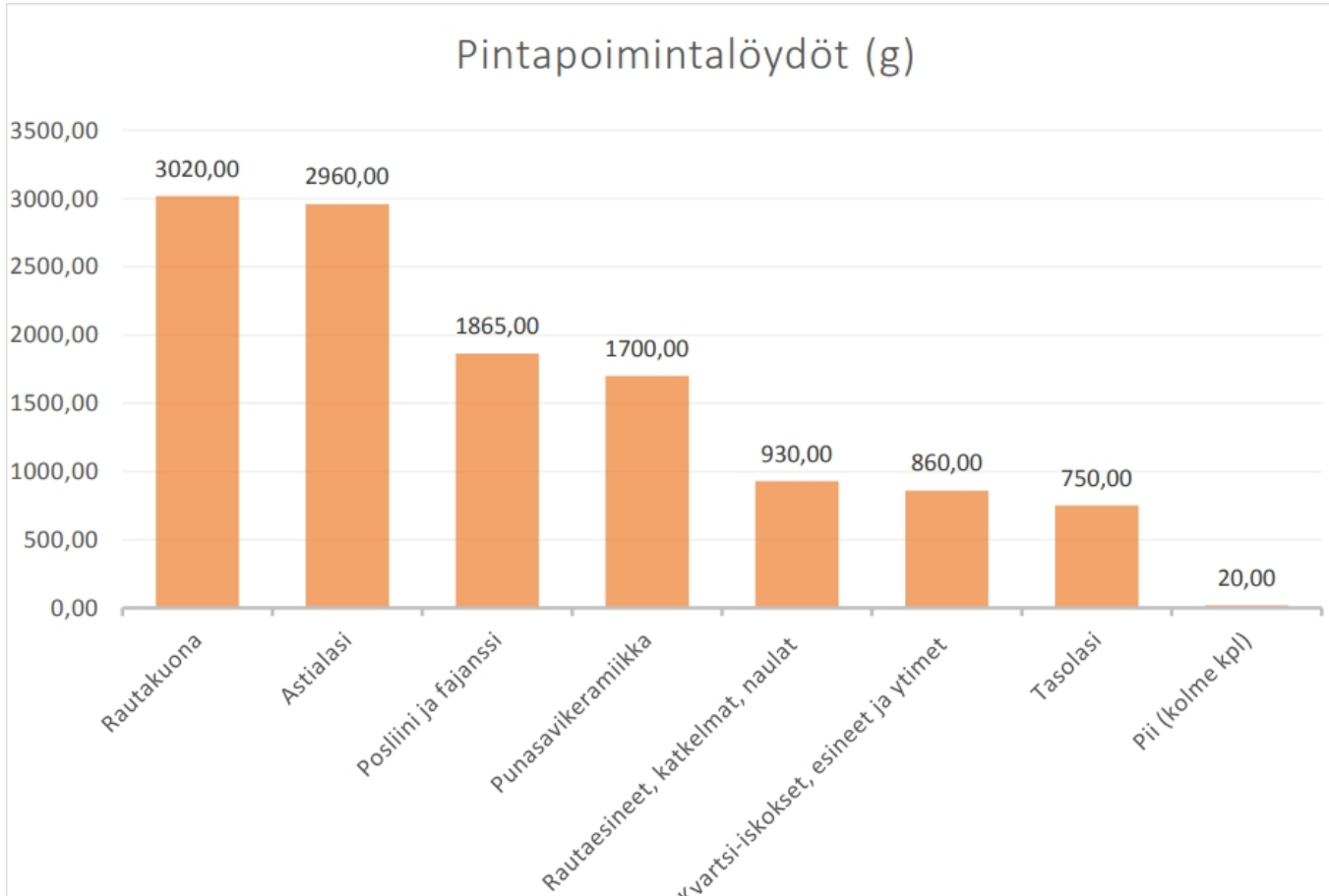
esineistön suuri määrä ja sekoittunut löytökonteksti, mutta osaltaan myös lähihistorian materiaalisien kulttuurin pitäminen epäkiinnostavana. Poistettuja, dokumentoituja aineistoja ei toistaiseksi ole juurikaan hyödynnetty arkeologisessa tutkimuksessa.

Materiaalisen kulttuurin tutkimus liittyy olennaisesti arkeologiaan, mutta viime vuosina myös historiantutkimuksessa aiheeseen on tartuttu yhä useammin. Historiantutkimuksen kohteena on ollut etenkin 1700-luku, kulutuskulttuuri ja yleisyyssuhteet.^[13] Lähdemateriaaleina historiantutkimuksessa hyödynnetään tavallisesti kuitenkin kirjallisia lähteitä. Viimeisimmille vuosikatoille (1800-1900-luvulle) ajoittuvan – etenkin massatuotetun – esineistön muodostama konkreettinen aineisto jää siten helposti sivuun sekä arkeologisesta että historiallisesta tutkimuksesta.

PINTAPOIMINTAA KANGASNIEMELLÄ

Kangasniemen Suurolan tutkimuksessa 2016 käytettiin yleisö- ja koululaiskaivauksen ohessa pintapöimintää, joka kohdistui Leskelän ja Rantalalan tilojen väliselle, avoimeksi jätetylle ja käännettylle, noin hehtaarin kokoiselle pellolle (kuva 1), joka sijaitsee Puulan rantaan viettävässä jyrkässä rinteessä. Tutkimuskohteena oleva pelto on karttalähteiden perusteella ollut viljelyksessä ainakin 1700-luvun lopusta lähtien, joten paikalta oli odotettavissa runsaasti esineistöä, joka on päätyntä peltoon tunkiolta lannoituksen mukana. Menetelmän avulla haluttiin tutkia Suurolan kantatilojen asutushistoriaa materiaalisien aineistojen perusteella sekä tutustuttaa nuoria kaivaukselle osallistujia arkeologian eri menetelmiin mahdollisimman monipuolisesti.

Pintapöiminnässä eri materiaalien ja löytötyyppien löytöpaikat merkittiin ylös alueina, mutta erityisiä keskittymiä ei rautakuonaa lukuun ottamatta havaittu. Kaikkia materiaaleja löytyi tasaisesti eri puolilta peltoa. Pellon pinnasta löydetty esineet voidaan luokitella koko kyntökerroksesta löytyneiksi, sillä tilan omistaja käänsi peltoa myös tutkimuksen aikana, jolloin uutta materiaalia nousi koko ajan pintaan.^[14] Suurolan historialliselle ajalle ajoitettavia peltolöytöjä voi pääasiassa pitää tunkiojätteenä, vaikka esineistö voi päätyä pellolle muillakin tavoin. Peltoon uhraamisen mahdollisuutta voi pohtia esimerkiksi rahalöytöjen kohdalla, tosin näitä ei pintapöiminnässä löydetty lainkaan. Myöskään rautakuona ei ole todennäköisesti päätyntä peltoon tunkion kautta, vaan suoraan rannalla sijainneelta raudankäsittelypaikalta. Tunkiojätteenä voi pitää kotitaloustavaraa, joka on levinnyt tasaisesti pellon eri osiin^[15]. Vaikka pellon muokkaus saattaa rikkoa esineistöä^[16], viittaa esineiden suuri fragmentaarisuus ja kokonaisten esineiden puuttuminen siihen, että esineistö on ollut rikkoutunutta tunkiolle päätyessään. Koska historiallisia tunkioita tilan ympäristössä ei voi enää erottaa, on suurin osa syntyneestä orgaanisesta jätteestä todennäköisesti hyödynnetty juuri pellojen lannoituksessa.

Kuva 2: Pintapöiminnassa pellolta löydetty materiaali painon mukaan jaoteltuna. Liitupiipujen ja nukkien kappaleita ei ole otettu mukaan niiden pienen grammamäärän vuoksi. Taulukko: Ulla Moilanen

KANGASNIEMEN SUUROLAN TILOJEN HISTORIAA

Suurolan kylä on perimätiedon mukaan saanut nimensä kylässä 1500-1600-luvun vaihteessa asuneista Suurosista.^[17] Vuoden 1561 maaluettelon mukaan (jäljennös 1600-luvulta) Suurolan alue (yhdessä Mannilan kanssa) kuului Vanhanmäen kymmenkuntaan. Suurolassa/Mannilassa maksoivat veroa Antti Laurinpoika, Heikki, Maunu, Lauri, Paavali ja Antti Manninen.^[18] 1500-luvun asutuksen sijaintipaikkaa ei kuitenkaan täsmällisesti tiedetä.

Rantala (Suurola 1) ja sen pohjoispuolella sijaitseva Leskelä (Suurola 2) on kirjallisten lähteiden mukaan asutettu viimeistään 1600-luvun puolivälissä. Toistensa välittömässä läheisyydessä sijaitsevien tilojen historia on kytkeyntynyt yhteen läpi viimeisten vuosisatojen, johtuen tilojen lähekkäisestä sijainnista, minkä lisäksi tilojen omistussuhteet kytkeytyvät toisiinsa erilaisten sukulaissuhteiden kautta. Esimerkiksi Langinkoski on vuonna 2011 keräämässään historiikissa puhunut tiloista "kaksoistilana Suurola 1-2"^[19].

Koko Suurolan kylä siirtyi von der Pahlenin suvulle sätenlahjoituksena 1600-luvun alkupuolella. Suurola 1 ja 2 muodostivat yhdessä säterikartanon 1615-1664 ja kruununtilan 1665-1694. Vaikka kruununtila oli loppuajankaan maaneuvos Gustaf von der Pahlenin omistuksessa, oli tilan viljely käytännössä mahdollisesti paikallisten talonpoikien käsissä. Vuosina 1691-1694 Suurola 1 (Rantala) toimi kirkkoherran väliaikaisena virkatalona, ja vuosina 1695-1809 kruunun sotilasvirkatalona. Tänä aikana asukkaat olivat Savon jalkaväkirykmentin majurin komppanian vääpeleitä, vännikkejä, adjutanteja, luutnantteja ja kapteeneita, joista osa asui tilalla perheineen. Vaikka upseerien ja aliupseerien väliset sosiaaliset erot olivatkin suuret, useat tilalla asuneista aliupseereista olivat kotoisin armeijan päälystöön kuuluvista perheistä ja kuuluivat aatelissukuihin (mm. Aminoff, Tigerstedt, von Fieandt ja Jämfelt). Moni asukkaista eteni myöhemmin itskin urallaan kapteeniksi tai majuriksi. Näin ollen tilan asukkaiden sosiaaliset piiritt voidaan sotilasvirkatalokaudella kytkeä lähinnä ylempään säätyläistöön.^[20] Sotilasvirkatalokauden jälkeen tila siirtyi valtion omistukseen, ja sen vuokraajat olivat aluksi viimeisten virkataloa (ja Suurola 2:ta) asuttaneiden upseeriperheiden (Jämfelt) jäseniä. Vuosina 1822-29 Suurola 1 oli kapteeni Per Henrik Molanderin, vuosina 1830-1832 Mats Hännisen ja vuosina 1832-34 Albrekt Johan von Fieandtin hallussa.^[21]

Jo sotilasvirkatalon aikaan Suurola 2 (Leskelä) oli verotila, joka siirtyi Jämfelteilte vuonna 1775. Vuosina 1807-1819 tilan haltijana oli luutnantti Anders Wilhelm Jämfelt, joka asui paikalla perheineen. Hänen poikansa, kapteeni Gustaf Henrik Jämfelt toimi puolestaan Suurola 1:n maanvuokraajana 1810-1818). Ulrika Juliana Jämfelt, joka oli asunut puolisonsa, vääpeli/lipunkantaja Georg Magnus Jämfeltin kanssa aluksi Suurola 1:ssä, siirtyi asumaan Suurola 2:een, jossa asui leskenä (mistä tilan nimitys Leskelä) yhteensä 24 vuoden ajan kuolemaansa (vuonna 1845) saakka.^[22]

Langinkoski (2011) nimittää tilojen 1800-luvulta vuoteen 1935 kestänyttä kautta yhteisnimityksellä Suurola-Rantala.^[23] Tilojen omistajina oli vuosina 1834-1855 Daniel Häkkinen ja vuosina 1835-1846 Johan Pylkkänen. Noin 1855 Suurola 1 ja 2 siirtyivät huutokaupalla maakauppias Olof Fredrik Niiraselle. Niirasen tytär Amalia Ottilia syntyi Leskelässä 1864 ja avioitui täällä kruununnimismies Johannes Langin (myöh. Langinkoski) kanssa 1883. He jäivät asuttamaan Leskelän tilaa, joka edelleen oli Olof Fredrik Niirasen omistuksessa. Heille syntyi vuosien 1884-1907 välillä yhteensä kaksi lasta, joista yhdeksän eli aikuiseksi. Suurola 1 (Rantala) on nykyisinkin saman suvun omistuksessa, mutta vuonna 1906 suoritettu maajakso johti siihen, että Suurola 2:n (Leskelä) tila oli seuraavien vuosikymmenten aikana usein myynnissä ja omistaja vaihtui lukuisia kertoja.^[24]

Isojako saatiin Suurolassa päätökseen vuoteen 1824 mennessä, jolloin kylään perustettiin kolmas tila ja kaikki tilat nimettiin uudelleen. Suurola 1:stä tuli tässä vaiheessa Rantala ja Suurola 2:sta Leskelä. Leskelän tilaan liitetyt peltopinta-alueet olivat isojakon aikana 4,4 hehtaaria (itse tila) ja 2,8 hehtaaria (torpat). Leskelässä oli 1900-luvun alussa kuusi ja Rantalassa seitsemän torppaa. Suurolan alueella raivattiin uutta peltoalaa erityisen paljon 1800-luvun loppupuolella, kun taas 1900-2000-luvulla pellonraivaus on ollut hyvin vähäistä.^[25]

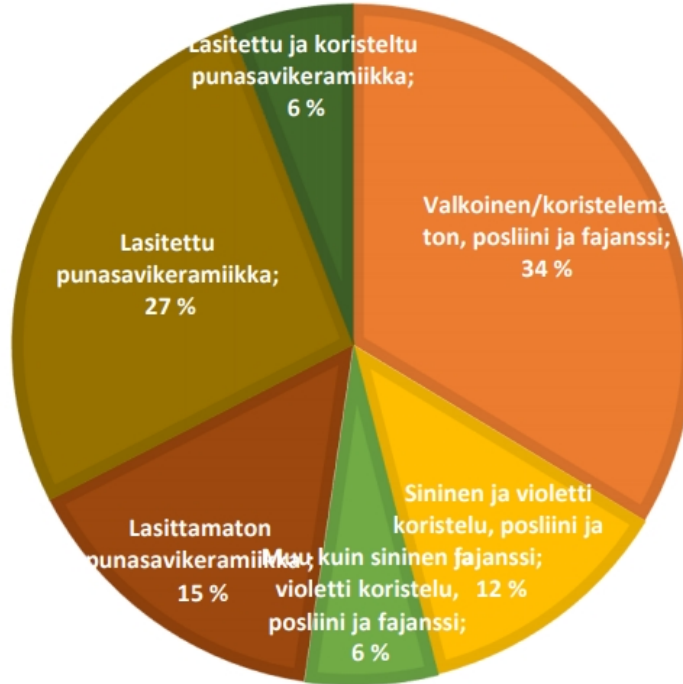
Maa- ja vesioikeudet olivat yhteisiä molemmille tiloille 1800-luvulle asti siten, että niityt ja pellot olivat yhteiskäytössä viljelyssä, mutta kalavesien käyttö oli jaettu: Suurola 1 kalasti eteläisillä vesialueilla, Suurola 2 pohjoisilla vesialueilla.^[26] Pellojen yhteiskäyttöä johtuen paikalle päätyntä materiaali voi olla peräisin kummasta Suurolan talosta tahansa. Vasta selvästi 1800-luvun loppupuoliskolle ajoittuva materiaali voidaan yhdistää tarkasti Suurola 2:n (Leskelän) tilaan.

PELTOLÖYTÖJEN KERAMIikka-AINEISTO

Suurlan keramiikka-aineistossa on yhteensä noin 3,5 kiloa punasavesta, fajanssista ja posliinista valmistettujen astioiden kappaleita. Posliiniä ja fajanssia on kappalemääräisesti huomattavasti enemmän kuin punasavikeramiikkaa, painoltaan nämä löytöryhmät ovat suunnilleen samankokoisia (kuvat 2 ja 3). Pari yksittäistä kivisavikeramiikan palaa voidaan tunnistaa selteripullon eli saksalaisperäisen kivennäisvesipullon kappaleiksi (kuva 4). Punasaviastioita edustavat valkosavella koristellut, lyijylasitteella pinnoitetut arkiset ruokailuastiat, kuten lautaset ja kulhot sekä muutamat patojen kappaleiksi tunnistettavat palat (kuva 4). Posliini- ja fajanssiastioiden joukossa on erilaisia tarjoiluastioita ja -vateja, tee- ja kahvikuppeja, pienten lautasten kappaleita sekä kahvi- ja teekannun osia. Peltölöytöihin kuuluu myös posliinifiguriini, mahdollisen kynttilänjalan kappale sekä koristeellinen 1800-luvun loppuun ajoittuva fajanssinen kukkamaljakon kappale. Nukkien osat on käsitelty omissa luvussaan.

PINTAPOIMINNASSA LÖYTYNYT KERAMIikka

- Valkoinen/koristelematon, posliini ja fajanssi
- Sininen ja violetti koristelu, posliini ja fajanssi
- Muu kuin sininen ja violetti koristelu, posliini ja fajanssi
- Lasittamaton punasavikeramiikka
- Lasitettu punasavikeramiikka
- Lasitettu ja koristeltu punasavikeramiikka

Kuva 3: Pintapoiminnassa löytnyt keramiikka painon, materiaalin, värin ja koristelun mukaan jaoteltuna. Valkoinen, koristelematon fajanssi on palojen joukossa yleisintä, mutta myös näissä voi olla kappaleita koristelluista astioista. Koristeltujen palasten joukossa sininen maalauskoristelu on kaikista yleisintä. Taulukko: Ulla Moilanen

Suurin osa vanhemmasta historiallisen ajan keramiikasta on vaikeasti ajoitettavaa, sillä keramiikkaa valmistettiin samankaltaisena pitkän aikaa. Kivisavi- ja punasavikeramiikka on ollut käytössä taloustavaroissa keskiajalta lähtien. Arkisessa käyttökeramiikassa on hyvin vähän tunnistamista helpottavia erityispiirteitä.^[27] Fajanssi- ja posliiniasioiden ajoituksessa auttavat leimat sekä koristelu. Punasavikeramiikkaa, jonka yleensä ajatellaan olevan peräisin arkisista ruoanlaittoastioista, on peltopoimintalöydöissä vähemmän kuin hienompien posliini- ja fajanssiastioiden fragmentteja, vaikka punasavikeramiikka on usein historiallisella ajalla asutettujen asuinpaikkojen yleisin arkeologinen löytömateriali.^[28] Yksinkertaisia punasavikeramiikka-astioita tuotettiin todennäköisesti lähiseuduilla, mutta punasavesta valmistettuja esineitä myös tuotiin mm. Baltiasta ja Ruotsista keskiajalta 1900-luvulle asti.^[29]

Fajanssi- ja posliiniasiast yleistyvät 1600-luvulta alkaen, mutta posliini oli silti suhteellisen harvinaista ja Suomessa vain varakkaiden saatavilla 1800-luvulle asti. Kotimainen pajoissa ja verstaissa tapahtunut keramiikkatuotanto muuttui teollisemmaksi 1700-luvun loppupuolelta alkaen. Ensimmäinen keramiikkatehdas perustettiin 1762 Helsingin Herttoniemeeseen.^[30] Suomalaisen tuotantolaitosten volyymit kasvoivat kuitenkin vasta 1800-luvun puolivälin jälkeen kotimaisen kysynnän ja Venäjän viennin vilkastumisen myötä.^[31] Hienompien keramiikka-astioiden ja yhtenäisten astiastojen yleistymiseen Suomessa vaikuttivat voimakkaasti eurooppalaisten ruokailu- ja juomatapojen leviäminen. Kahvi-, tee- tai ruokailuhetken yhteyteen liittyvä seurustelu synnytti tarpeen siihen tarkoitukseen varatuille astioille.^[32]

Suurlan keramiikka-aineiston punasavikeramiikan fragmentit näyttävät ajoittuvan pääasiassa 1700-1800-luvulle. Posliini- ja fajanssiastiat voi puolestaan ajoittaa 1880-luvulta 1930-luvulle muun muassa koristelutyylin ja leimojen perusteella (kuva 5). Joukossa on sekä suomalaista valmistettua (Arabiaa) että venäläistä Lomonosovin posliinia.

Kuva 4: Vasemmalla selteripullon kappaleita, oikealla koristeltua punasavikeramiikkaa Suurlasta. Kuva: Ulla Moilanen

Kuva 5: Kappaleita Arabian Fasaani-sarjan fajanssista tarjoituvadista. Leimojen perusteella vati on valmistettu vuosien 1893-1910 välillä. Oikealla kappaleita teollisesti valmistetusta majolikasta, joka ajoittuu noin vuosien 1880-1910 välille. Tuolloin sekä Suomessa että Ruotsissa valmistettiin majolikasta erilaisia koriste-esineitä ja maljakoita. Kuva: Ulla Moilanen

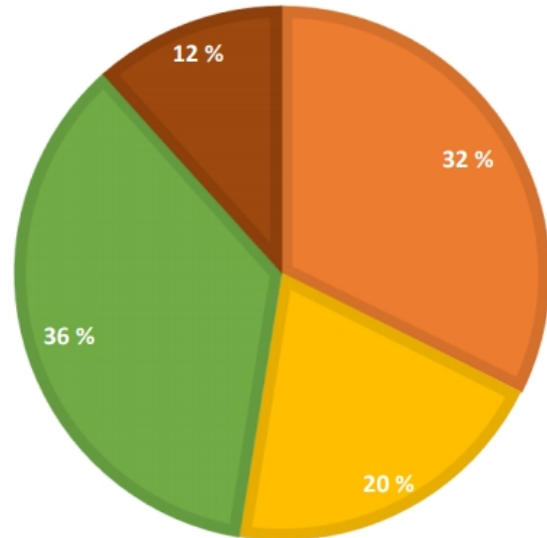
LASI PELTOLÖYDÖISSÄ

Kappalemääräisesti Suurolan suurimman löytöryhmän muodostaa lasiaineisto (kuvat 2 ja 6). Lasifragmenttien kokonaispaino on yli 3,5 kiloa. Suurin osa lasista on vihreää pullo- ja astialasia (1330 grammaa), josta voi tunnistaa sylinterinmuotoisten mahapullojen ja kulmikkaan viinapullon kappaleita sekä erilaisten talousastioiden, kuten viilivadin, kappaleita (kuva 7).^[33] Vihreän lasin joukossa on myös hygieniatuotteisiin liitettäviä löytöjä, muun muassa aivan 1900-luvun alkuun ajoittuvan Oxygenol-suuvesipullon pala (kuva 7). Lasilöydöissä on myös yksi peiliilasin kappale (kuva 8).

Kirkasta, sinertävää, punertavaa ja valkoista astialasia on 1220 grammaa. Kirkas ja hennosti värjäytynyt, suorareunainen astialasiaineisto on todennäköisesti peräisin erilaisista 1800-1900-luvun vaihteen juomalaseista. Tällaisissa fragmenteissa ei ole juurikaan yksilöllisiä, tunnistamista helpottavia piirteitä. Osa kirkkaasta lasiaineistosta on tätäkin nuorempaa esineistöä, esimerkiksi puristelasia solenikkojen kappaleita. Joukossa on myös joitakin varhaisia limonadipullojen kylkialoja (kuva 7).^[34] Ruskea pullo- ja astialasi on vähemmistönä. Ruskean lasin joukossa on muun muassa vanhojen olutpullojen sekä lääkepullojen kappaleita. Huomattava osa Leskelän lasiaineistosta on ohutta vihertävää ikkunalasia (750 g), joka voidaan ajoittaa 1700-1800-luvulle.

PINTAPOIMINNASSA LÖYTYNYT LASI

- Kirkas/sinertävä/punertava/valkoinen astialasi
- Tasolasi
- Vihreä pullo/astialasi
- Ruskea pullo/astialasi

Kuva 6: Pintapoiminnassa löytynyt lasi painon, värin ja tyyppin mukaan. Astialasia on huomattavasti enemmän kuin tasolasia, jota kaikista lasilöydöistä on 20 %. Yleisintä lasilöydöissä on vihreä pullo- ja astialasi. Myös kirkas ja värjäytynyt kirkas astialasi on löydöissä yleistä. Taulukko: Ulla Moilanen

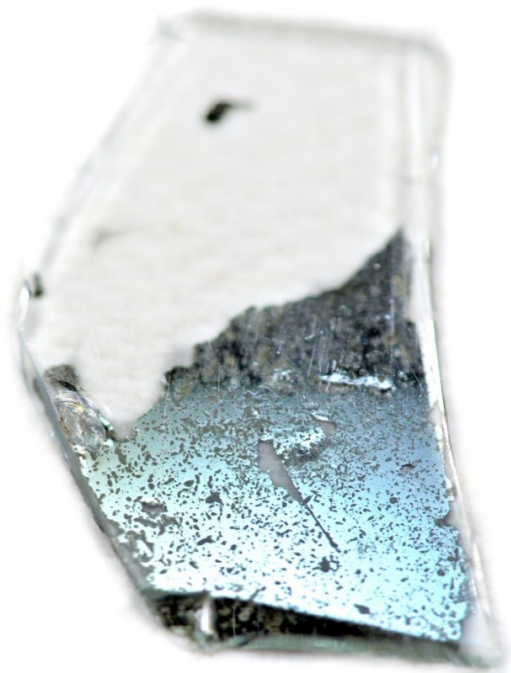
Tumma, yksinkertainen pullolasia oli pääosin kotimaisia tuotantoa jo 1700-luvulla. Ulkonäöllisesti kotimainen ja tuontilasi eivät juuri erotu toisistaan massatuotantona tehdyissä käyttölasimallistoissa.^[35] Suomen ensimmäinen lasitehdas perustettiin Uuteenkaupunkiin 1681, mutta lasin arkkinen käyttö yleistyi vasta 1700-luvulla esimerkiksi lasi-ikkunoiden yleistyessä 1700- ja 1800-luvulla.^[36] Suomessa oli kuitenkin suuri innostus tehtaiden perustamiseen jo 1700-luvulla, ja merkittävä osuus tuotannosta meni vientiin.^[37] Kotimaiset lasitehtaat tuottivat erityisesti ikkunalasia, jonka tarjonta ylitti käytännössä koko ajan kysynnän.^[38]

Lasinvalmistustekniikan kehittyminen, lasiin käytetyn raaka-aineen laatu ja valmistettavan lasiesineen käyttötarkoituksen määrittelevät sen, minkä värinen valmis tuote oli. Suomessa, kotimaisesta raaka-aineesta, valmistetun lasin väri oli useimmiten vihreä tai ruskea. Kotimainen maa-aines sisältää lähes kaikkialla tummia sävyjä tuottavaa rautaoksidia.^[39] Kysynnän kääntyessä yhä enemmän kirkkaiden lasituotteiden suuntaan, suomalaiset lasitehtaat ryhtyivät tuomaan puhtaampaa hiekkaa Keski-Euroopasta. Säätöläiset alkoivat jo 1600-luvun lopulta lähtien suosia värittömiä juomalaseja, kun taas vihreät lasiesineet pysyivät talonpoikaisten suosiossa 1800-luvulle saakka.^[40] Lisäksi lasi-ikkunoiden yleistymisen vaikutti kirkkaan lasin menekkiin. Suomalaisen lasitehtaiden tuotannossa kirkas lasi yleistyi vasta 1800-luvun puolivälin tienoilla. Enittäin korkealaatuisesta lasihiekasta valmistettuun massaan jouduttiin kuitenkin myös lisäämään kemikaaleja, esimerkiksi mangaanioksidia, jotta päästiin täysin värittömään lopputulokseen. Usein alkujaan värittömät lasiesineet tai niiden fragmentit saattavat ajan kuluessa muuttua hennosti violettiin vivahtaviksi. Tämä johtuu todennäköisesti juuri lasimassan käsittelystä mangaanioksidilla. Kemikaalia opittiin hyödyntämään värin poistoon jo renessanssijan Italiassa, mutta yleisimmin se oli lasiteollisuuden käytössä 1880-luvulta 1900-luvun alkuun. Mitä pitempään mangaanioksidia sisältävä lasiesine on ollut auringonvalossa (ultraviolettisäteilyssä), sitä voimakkaampi violetin sävy on.^[41]

Kuva 7. Vasemmalta oikealle: kappale Karhulan lasitehtaan vuosien 1890-1910 välillä valmistamasta Hartwallin limonadi-pullosta, kulmikkaan purkin tai viinapullon kappale, viilivadin reunaa ja aivan 1900-luvun alkuun ajoittuva kappale Oxygenol-suuvesipullosta. Kuvat: Ulla Moilanen

Kuva 8. Peililasin kappale. Kuva: Ulla Moilanen

Yksittäisen, maasta löytyneen lasiesineen fragmentin provenienssin määrittäminen on hankalaa. Joissain tapauksissa esine pystytään tunnistamaan hyvin tarkasti, mutta useimmiten, mikäli juuri mitään erityispiirteitä ei ole näkyvissä, alkuperä jää osittain arvaukseksi. Esineen ikää voidaan arvioida värin, lasimassan laadun ja valmistustavan, mikäli se on tunnistettavissa, perusteella. Karkeasti määritellen lasiesine on sitä vanhempi, mitä vähemmän muodossa näkyy säännönmukaisuutta, mitä tummempaa massa on ja mitä enemmän siinä on epäpuhtauksia.^[42] Suurolan lasiaineisto vaikuttaisi koostuvan pääasiassa arkisista käyttöesineistä sekä rikkoutuneista ikkunoista.

LIITUPIIPUT

Leskelän aikaisemmat omistajat ovat keränneet pelloilla ja pihapiirissä havaitsemiaan liitupiippuja 1980-luvulta lähtien (kuva 9). Piippujen kappaleita on otettu talteen tilan ympäristöstä yhteensä lähes kaksisataa. Valtaosa aiemmin kerätystä liitupiippujen fragmenteista on samoilta alueilta, joissa suoritettiin vuoden 2016 kenttätyöt. Vuoden 2016 tutkimusten aikana pintapöiminnassa löydettiin neljä liitupiipun kappaletta. Tässä artikkelissa käsitellään Leskelän liitupiippuaineistoa kokonaisuutena.

Liitupiiput ovat valkosavesta eli kaoliinista valmistettuja tupakointivälineitä, joita käytettiin 1500-luvun puolivälistä 1800-luvulle saakka.^[43] Piipputyöliien nopeista muutoksista johtuen esineitä helppo ajoittaa muodon, tyylin ja valmistajien merkintöjen avulla. Vanhimmat Leskelän piipuista ajoittuvat 1600-luvulle ja valtaosa 1700-luvulle. 1800-luvun piippuja aineistossa edustavat niin sanotut simpukkapiiput sekä ihmispäätä kuvaava koppa. Liitupiippujen suurvalmistajia olivat Englanti ja Hollanti, mutta myös Skandinaviassa ja Suomessa toimi piippuja valmistavia tehtaita. Suomeen ensimmäinen piipputehdas perustettiin Helsinkiin 1700-luvun puolivälissä. Enimmillään toiminnassa oli seitsemän tehdasta vuosien 1839-1870 välillä mm. Turussa, Paraisilla, Pietarsaareissa, Tampereella ja Porissa.^[44] Suomessa valmistettiin ruotsalaisen mallin mukaan etenkin simpukkapiippuja, jolla viitataan piipun kopan koristelutyyliin. Simpukkapiiput kuuluivat 1800-luvun suosituimpiin piipputyyppeihin.^[45] Suurolan löytöjen joukossa on osia kahdesta tällaisesta piipusta, mutta muutoin suurin osa tunnistettavissa olevista piipuista on valmistettu Ruotsissa ja osittain mahdollisesti myös Suomessa.

Kuva 9. Liitupiippujen kappaleita Suurolasta. Kuva: Ulla Moilanen

Ruotsin ja Suomeen piiput levisivät yhdessä tupakanpolton kanssa 1600-luvun alkuun mennessä. Tupakointi oli 1700-luvulla levinnyt kaikkiin yhteiskuntaluokkiin ja sitä harrastivat niin naiset kuin miehet.^[46] Tupakoinnin suuri suosio on nähtävissä konkreettisesti myös arkeologisessa ihmislouheaineistossa, jossa tupakointiin liitettävät terveyshaitat, kuten iensairaudet, osteoporoosi, nivelriikko ja kasvamiset lisääntyvät selvästi tavan yleistyminen myötä 1600-luvun puolivälin jälkeen.^[47] Tupakkakasvin viljely oli varsin yleistä maaseudulla, mutta kangasniemeläisten polttamasta tupakasta arviolta vain noin 20 % oli 1800-luvun alussa lähialueilla kasvatettua.^[48]

Liitupiiput olivat toisaalta kertakäyttötavaraa, mutta toisaalta niillä saattoi olla suurtakin merkitystä omistajilleen. Hyvälaatuiset ja usein koristeelliset piiput olivat kalliimpia ja ilmensivät polttajansa sosiaalista asemaa.^[49] Liitupiiput olivat melko hauraita ja rikkoutuivat helposti esimerkiksi pudotessa, pakasessa tai silloin, jos piippuun päästi kertymään runsaasti karstaa, minkä lisäksi piipun varsia voitiin lyhentää tarkoituksella jokaisen käyttökerran jälkeen.^[50] Käytössä koko ajan kuluvina esineinä liitupiiput päätyivät nopeasti jätteenä maastoon, josta ne nykyisin ovat löydettävissä.

LAPSET SUUROLAN AINEISTOSSA

Ainoastaan lapsille kuulunutta esineistöä on arkeologisessa aineistossa yleensä vain vähän. Osittain tämä saattaa johtua siitä, että suurin osa leluista, joka on helpoimmin lapsiin yhdistettävä esineryhmä, valmistettiin viime vuosidalle asti materiaaleista, jotka eivät säily joutuessaan maahan. Toisaalta myös lasten omistamia esineitä voi olla vaikea tunnistaa ja tulkita löytöaineistosta.^[51]

Suurolan pelloilta poimittu keramiikka-aineisto on hyvin fragmentaarista, joten lasten esineistöä siitä ei voi vamuudella tunnistaa. Osa keraamisista astioista on kuitenkin voinut olla lasten leikkikaluja.^[52]

Lapsille tarkoitettuja astioita oli monien teollisten valmistajien, muun muassa Arabian, valikoimissa jo 1800-luvulla.^[53] Peltopöiminnasta löytyi myös yksi lapselle kuuluneen nahkakengän pohja. Selkeimmän lapsiin kytkettyyn aineistoon muodostavat Suurolassa kuitenkin nuket. Peltotalueelta on löytynyt osia yhteensä vähintään kuudesta eri nukesta: kaksi kokonaista nukan päätä, kolme biskviistä (lasittamattomasta, värjätystä posliinista) valmistettua pään kappaletta, jotka ovat ehkä kahdesta eri nukesta, pienen biskviinukan vartalo, johon on ollut kiinnitettynä liikkuvat raajat sekä posliinista valmistetun nukan pää, jolla on päähine (kuva 10).

Leikkikaluna käytetyillä nukeilla on pitkä historia, mutta nukien valmistusmateriaaleista johtuen ne ovat olleet rahalliselta arvoltaan erilaisia. Savea käytetty materiaalina jo hyvin varhaisissa (rituaalimerkityksiä) omaavissa plastisissa ihmishahmoissa. Euroopassa posliinista nukuksia on valmistettu mahdollisesti jo myöhäiskeskiajalla. Teollisesti valmistettujen posliinukien levinneisyys oli kuitenkin vähäistä 1700-luvun loppupuolelle asti. Paperimassa, kangas ja puu säilyivät pitkälle 1800-luvulle yleisimpinä valmistusmateriaaleina nukeissa, ja posliinin kalleuden vuoksi usein vain pää, kädet ja jalat valmistettiin siitä.^[54] Tehdasvalmisteisten nukien vartalo oli usein paperimassaa ja tukka aitoa hiusta.^[55] Lelutehtaat myivät myös pelkkiä päitä joko suoraan kauppoihin tai pienempiin lelupajoihin osiksi.

Talonpoikaiset nuket on voitu valmistaa käsin puusta tai kankaasta, jolloin ne on voitu täyttää hiekalla tai sahajauholla. Teollisia, ulkomailla valmistettuja posliini- tai biskviinukkeja ryhdyttiin hankkimaan suomalaisiin säätyläiskoteihin yleisemmin vasta 1800-luvun puolivälin jälkeen.^[56] Säätyläisten leikit eivät olleet lapsilähtöistä hauskanpitoa, vaan niihin kohdistui 1900-luvulle asti aikuisten asettamia toiveita ja tavoitteita.^[57] Varakkaiden perheiden tyttöjen nukkeleikit nähtiin osana kasvatusta, nukken avulla oli tarkoitus johdattaa lapsi aikuisten maailmaan.^[58] Aluksi kaikki teollisesti valmistetut, leikkikäyttöön tarkoitetut nuket esitettiin aikuisia naisia. Lapsinuket tulivat markkinoille vasta 1800-luvun puolivälissä, mikä antaa suurpiirteisen ajoituksen myös Suurolan löydöille. Vuosisadan loppuun mennessä lapsinuket olivat niin suosittuja, että ne muodostuivat lähes kaikkien tunnettujen lelualmistajien merkittävimäksi tuotteeksi. Biskviini- ja posliinipäisten lapsinukien kansainvälisen kaupan myötä lelujen merkittäminen valmistajan leimoin yleisyy.^[59]

Sekä talonpoikaisia että tehdasvalmisteisia nukemalleja yhdistää suhteellisen lyhyt käyttöikä^[60], jolloin aineistoa on hylätty usein. Lyhyt käyttöikä johtuu paitsi lasten nopeasta kasvamisesta myös siitä, että nuket rikkoutuivat käytössä helposti.^[61] Käytöstä poistuneista nukeista parhaiten säilyvät juuri biskviistä ja posliinista valmistetut osat, minkä vuoksi teollisesti valmistetut osat korostuvat arkeologisessa löytöaineistossa. Suurin osa suomalaisten lasten leluista oli kuitenkin 1800-luvulla kotitekoisia. Lelustokset yleistyivät Suomessa säätyläistön piirissä 1700-luvulla, maaseudulla vasta 1800-luvulla.^[62] Valtaosa varhaisista ostoleluista oli paikallisten käsityläisten valmistamia, mutta teollisesti tuotettuja leikkikaluja saatettiin ostaa myös markkinoilta. Ennen 1900-luvun alkua lelukauppoja oli vähän ja ainoastaan suurimmissa kaupungeissa.^[63] Leluihin erikoistuneet liikkeet myivät pääasiassa tuontileluja, mutta jo 1800-luvulla käynnistynyt kotimainen lelutuotanto pyrki saamaan jalansijaa myös erikoisliikkeissä.^[64] Siitä etenkä nukien kohdalla ulkomainen alkuperä oli haluttu ominaisuus ensimmäiseen maailmansotaan asti. Suomalaisen nukien laatua pidettiin yleisesti heikompana kuin maineikkaita eurooppalaisista tehtaista tulevien tuotteiden. Molemmat maailmansodat johtivat monien tuontitavaroitten puutteeseen, jolloin kysyntä tyydytettiin kotimaisilla tuotteilla.^[65]

Kuva 10. Suurolasta löytyneiden nukien ja figurinien kappaleita (ei mittakaavassa). Kuva: Ulla Moilanen

Suurolasta löydetty lapsinukien kappaleet voidaan jäljittää melko varmasti johonkin eurooppalaiseen lelutehtaan aivan 1800-1900-luvun vaihteeseen tai 1900-luvun alkuun. Suurin biskviinukien kappale on nukesta, joka on ollut kokonaisuina noin 20-25 cm pitkä ja sen kasvojen yksityiskohdat on maalattu käsin. Suusta voidaan nähdä, että muotoilussa on pyritty hymyyn, jossa ylähampaat näkyvät. Tämä piire tuli muotiin lapsinukeissa 1800-luvun loppupuoliskolla.^[66] Ranskassa, Saksassa ja Englannissa oli 1800- ja 1900-luvulla useita maineikkaita lelutehtaita, joista esimerkiksi saksalaiset Kestner ja Amand Marseille sekä ranskalainen Jumeau valmistivat Suurolan löytöjen kaltaisia nukkeja.^[67]

Suurin osa Euroopan markkinoille päätyneistä biskviinukeista ja nukien osista oli peräisin näistä maista.^[68] Mikäli nukenpään takaraivo joskus löytyisi, voitaisiin alkuperä varmistaa, sillä 1800-luvun

loppupuolen nuket, kuten lähes kaikki posliiniesineet, leimattiin valmistajan leimalla^[69]. Sitä, onko Leskelän nukke (tai nuket) tullut omistajalleen kokonaisina vai onko siihen Suomessa esim. ommeltu vartalo, on vaikeampi selvittää. Pienemmät, noin 10-15 cm:n kokoisten nukkien päät, ovat mahdollisesti 1900-luvun alusta tai maailmansotien väliseltä ajalta. Koska päät ovat säilyneet kokonaisina, niissä olevat leimat ovat näkyvillä, mutta niitä ei ole vielä pystytty yhdistämään tiettyyn tehtaaseen. Pienet *mignonnette*-nuket saatiin leimata vain muotin numerolla.^[70] Päät on tunnistettu toistaiseksi yleispiirteiden avulla. Myös pienemmät, taskukokoiset nuket, maalattiin yleensä jo tehtaalla.

NAPIT JA VAATETUS

Koska kankaat ja nahka uusikäytettiin tehokkaasti, ja lopulta luonnonkuidut hajosivat maassa, vaatetus on hankalasti tavoitettavissa historiallisen ajan asuinpaikkojen arkeologisesta materiaalista. Suurolan peltolöydöissäkin on hyvin vähän pukeutumiseen kertovia esineitä. Esimerkiksi vyönsoljet puuttuvat aineistosta kokonaan. Pukeutumiseen liittyvät ainoastaan nahkainen kengänpohjan kappale, 1800-luvulle ajoittuva kansanpukuun yhdistettävä metallinappi ja kaksi hieman nuorempaa lasi- tai gagaatinappia. Leskelän kaivauslöytöihin kuuluu myös koristeellinen, 1700-1800-luvulle ajoittuva filigraaninappi (kuva 11).^[71]

Suurolan asukkaisiin kuului 1800-luvulla sekä säätyläisiä että palvelusväkeä.^[72] Pukeutumiseen liittyi suuri määrä asetuksia ja tapoja, joilla pyrittiin säätelemään ihmisten ulkoasua.^[73] Valtaosa asetuksista tähtäs yhteiskuntaluokien erojen korostamiseen vaatetuksen kautta. Tietyt materiaalit, värit sekä vaatteiden koristeellisuus (muun muassa koristenapit, kirjailu ja tuontikankaat) kuuluivat säätyläisten pukeutumiseen. Esimerkiksi kansannaisen juhla-asuun kuuluvassa silkkipäähineessä oli mahdollista käyttää vain yksiväristä kangasta.^[74] Varsinaista yleisyyssasetuksista, joilla määriteltiin mm. sallittuja materiaaleja ja valmistustapoja, luovuttiin 1800-luvulla, mutta tapakulttuuri piti säätyläisten ja tavallisen kansan pukeutumistyylit erilaisina 1900-luvulle saakka.^[75] Kotimainen tekstiiliteollisuus ja jälleennymyntikanavat kehittyivät voimakkaasti 1850-luvulta alkaen, mikä vaikutti pukumateriaalien saatavuuteen. Vaatteiden valmistukseen liittyvät 1800-luvun loppupuolen innovaatiot, muun muassa ompelukone, alensivat vaatetuksen kustannuksia.^[76]

Kuva 11. Vasemmallla mustia nappeja, joista vasemmanpuoleinen todennäköisimmin lasia. Oikealla filigraaninappi ja kukka-aiheinen kansanpuvun nappi. Kuvat: Ulla Moilanen

Kuparisekoitteisia kukka-aiheisia kansanpuvun nappeja on käytetty miesten liiveissä ja housuissa 1700-1800-luvulla. Samanlaiset napit ovat erittäin yleisiä löytöjä Suomessa ja Ruotsissa.^[77] Filigraaninappeja on puolestaan käytetty jo 1600-luvulta lähtien etenkin säätyläisten asuissa^[78], mutta 1800-luvulla niitäkin esiintyi jo kansanpuvuissa. Mustista napeista toinen on soikea kalvosinnappi ja toinen pyöreä, mahdollisesti naisen takin, liivin tai mekon nappi. Gagaatista (kivettyneestä hiilestä) valmistetut mustat napit nousivat Euroopassa ja Pohjois-Amerikassa suureen suosioon suosiota 1800-luvun loppupuoliskolla, kun Englannin kuningatar Viktoria alkoi pukeutua nappeja myöten mustaan miehensä, prinssi Albertin, kuoleman jälkeen.^[79] Pian edullisemmat lasinapit kuitenkin korvasivat gagaatinapit laajemmalla käytössä.^[80] Mustaa lasia ja gagaattia on vaikea erottaa toisistaan ilman mikroskooppia, ja toisinaan gagaatin erottaminen muista samankaltaisista materiaaleista vaatii kemiallisen analyysin.^[81] Gagaatti kuitenkin lohkeaa hieman eri tavalla kuin lasi, minkä lisäksi se voi olla mattapintaisempi lasiin verrattuna.^[82] Suurolan mustista napeista suurempi on todennäköisesti lasia, mutta musta, mattapintaisempi kalvosinnappi voisi olla gagaattia.

Koska Suurolan aineisto on todella suppea, vertailuja tilan asukkaiden pukeutumisesta on mahdotonta tehdä. Kengän pohjakappale on verrattain pieni, kokonaisena pituus on ollut noin 15 cm, mikä viittais sen kuuluneen lapselle, mutta muuten kenkä ei voida yhdistää tiettyyn aikaan tai käyttäjryhmään.^[83] Muista lähteistä voidaan päätellä, että Itä-Suomen maaseudulla säätyläisten ja kansan pukeutumisen erot eivät olleet niin kärsittyjä kuin suuremmissa asutuskutsuissa.^[84] Napit voivat olla peräisin sekä säätyläisten että kansan puvuista, mustat napit ehkä todennäköisemmin varakkaiden henkilöiden vaatetuksista. Maaseudulla vaatetus valmistettiin pääasiallisesti kotona, mutta asusteita ja pukujen koristeita ostettiin myös valmiina.^[85] Korunapit ja koristeelliset nauhat olivat yleisimpiä vaatteisiin liittyneitä tuontiesineitä.^[86] Suurolan asutushistoria antaa viitteitä siihen, että tietyt ihmisryhmät olisivat tunnistettavissa pukeutumiseen yhdistettävien löytöjen kautta. Sekä Leskelää että kantatila Rantalaa hallinnoivat upseerit ja oletettavasti sotaväkeä myös vieraili Suurolassa usein.^[87] Suurolan aineellisesta kulttuurista kertovaan esineistöön olisivat siis mahdollisesti kuuluneet upseerien ja muiden sotilaiden univormot^[88], mutta arkeologisesta aineistosta niihin liittyviä osia ei ole tähän mennessä löydetty.

ESINEISTÖN KUVASTAMA ARKI 1800-LUVUN MAASEUTUTILALLA

Tutkimusaineiston löytöjen kokonaismäärä on sekä painon mukaan että kappaleittain tarkasteltuna verrattain suuri, yksittäisiä fragmentteja on useita tuhansia, painoltaan yhteensä lähes kymmenen kiloa. Pintapoinninan lukumääräisesti suurin löytöryhmä on erilaisia lasastioita ja pulloista peräisin oleva materiaali. Pintapoinninnassa löytyi myös runsaasti erilaisia keramiikkaa, josta kappaleittain eniten on valkoista posliinia ja fajanssia. Laajaa aineistoa selittää tutkimuskohteen katkeamattomana jatkunut asutushistoria ja systemaattisesti toteutettu, koko peltoalan kattanut pintapoinninta. Löytöaineiston kvantitatiivisen tarkastelun johtopäätöksiä voidaan esittää, että Suurolan aineellinen kulttuuri näyttäytyi maaperässä säilyvän materiaalin osalta monipuolisena ja että peltoon päätyneiden esineiden määrä kasvaa huomattavasti 1800-luvun kuluessa ja etenkin vuosisadan loppupuoliskolla.

Yleisin materiaali painon mukaan jaoteltuna on rautakuona, jota löytyi suurina kimpaleina läheltä rantaa. Helposti hankittavaa, mutta huonon hyötysuhteen omaavaa järvi- ja suomalmia käytettiin Itä-Suomessa laajalti. Savossa oli useita paikkakuntia, joissa runsaat malmivarannot mahdollisivat jopa oma ruuikin perustamisen ja vieniin perustuvan liiketoiminnan.^[89] Suurin osa maaseudun raudanvalmistuksesta oli kuitenkin pienimuotoista käsitöläisyyttä. Kangasniemellä järvmalmia hyödynnettiin vielä 1800-luvun lopulla erittäin runsaasti ja sitä kuljetettiin lähikuntiin jalostettavaksi.^[90] Talonpoikaisen raudanvalmistukseen ja -työstöön paikalla viittaa myös yksi samalta pellolta löytnyt kuonautunut palkeiden suukappaleen katkelma. Rautakuona on todennäköisesti peräisin rannan läheisyydessä sijainneista pelkisyysuneista, eikä sitä voi pitää samalla tavalla paikalle päätyneenä kuin muuta pellon esineistöä. Talonpoikaisen raudanvalmistuksen yleisyyden takia rautakuona ei yhdisty Suurolan tilojen erityisuuteeseen säätyläisten asuinpaikkoina.

Esineistön ja asukkaiden välisiä suhteita pohtiessa voidaan miettiä sitä, keiden tiedetään asuttaneen Suurolan tiloja 1800-luvulla (omistajista luvussa Kangasniemen Suurolan tilojen historiaa). Historiallisten lähteiden mukaan Leskelän ja Rantalalan asujaimisto on koostunut 1800-luvun alkupuolella aatelisuskuihin kuuluneista upseereista ja 1800-luvun lopussa kauppiaista ja virkamiehistä, joiden lisäksi tiloja on asuttanut suuri joukko palvelusväkeä.

Savossa ei noudatettu niin tiukoja luokkarajoja kuin Etelä- ja Länsi-Suomen tiheimmin asutuilla alueilla.^[91] Kangasniemellä, kuten muissa vastaavissa itäsuomalaisissa pitäjissä, säätyläisiä oli asukkaista vain pieni osa, mutta heillä oli merkittävää paikallista vaikutusvaltaa.^[92] Monet uutuudet levisivät maaseudulle säätyläisten kotitalouksien kautta.^[93] Maaseudulla säätyläisten osuus asukkaista oli kuitenkin häviävän pieni, ja pitäjän ainoa säätyläistön edustaja saattoi olla pappi perheineen. Savossa vuonna 1810 säätyläisiä oli 1,4 % väkiluvusta, vuonna 1850 yhteensä vain 0,9 %, ja vuonna 1870 enää 0,4 %.^[94] 1800-luvun kuluessa säätyläistö korvautuikin vähitellen sivistyneistöillä.^[95]

Kangasniemen säätyläissuvut kytkettiin muutamaan tiettyyn tilaan ja niiden maanomistuksiin 1600-luvulta 1800-luvulle asti. Pitäjän ylemissä yhteiskuntaluokissa varallisuuserot olivat ilmeisesti varsin suuret. Suurolan molempia tiloja asuttaneet suvut menestyivät kuitenkin taloudellisesti hyvin sekä 1700- että 1800-luvulla.^[96] Tilojen varakkuudesta kertoo muun muassa se, että ne kuuluivat 1700-luvulla niiden muutamien tilojen joukkoon, jotka Kangasniemellä maksoivat yllisyyseroa lasi-ikkunoista.^[97] Suurolan asukkaiden sosiaalinen asema välittyi myös pyrkimyksenä pihamaan ja ympäristön muokkaamiseen. Langinkosken aihana 1800-luvun lopulla Leskelän pihamaalle rakennettiin eurooppalaistyylinen muotoputarha, jossa oli selkeästi rajattuja istutusalueita ja niiden luokse johtavia hiekkapolkuja.^[98] Nykyisestä pihaeriistä hiekkaväylät ja istutusalueet ovat hävinneet, mutta joitakin suurimpia puita on edelleen jäljellä.

Vaikka historialliset lähteet kertovat selvästi tilojen hyvästä toimeentulosta, suurin osa peltopoinninnassa löydettyistä esinetyypeistä ei ole poikkeuksellista maaseudun talonpoikaisille tiloillean^[99], joskin vaurauteen viittaavat posliiniasioiden suuri määrä ja tietyt erikoisesineet, erityisesti nuket. Löytöaineistosta puuttuvat kokonaan varsinaiset yllisyystavarat, kuten jalometalleista valmistetut esineet.

Perukirjoista ja muista dokumenteista käy ilmi, että muun muassa korujen ja hopeisten tarjousasioiden määrä lisääntyi Savon säätyläistalouksissa huomattavasti 1700-luvun lopulta alkaen.^[100] Talousjätteen näitä arvoesineitä ei kuitenkaan ole pääntynyt. Biskviinukkeja voidaan pitää erikoisuutena, sillä ne on mahdollisesti hankittu markkinoilta tai kaupunkimarkkinoilta. Nukkeen ajoituksen perusteella osa niistä on todennäköisesti kuulunut Johannes Langin ja Amalia Ottilia Niirasen lapsille, joita oli yhteensä kaksi.

Koristeellisia, teollisesti valmistettuja nappeja, kuten monia muitakin pukeutumiseen liittyviä tuontitarvikkeita, on pidetty suhteellisen harvinaisina 1800-luvun itäsuomalaisissa talouksissa.^[101] Napit Suurolan löytöaineistossa viittaavat kuitenkin siihen, että muotivirtaukset kulkeutuivat myös maaseudulle, vaikka napit voidaankin todennäköisesti yhdistää lähinnä pyhäpukuihin. Varallisuutta ja sosiaalista asemaa on painotettu hankkimalla tavaraa, joka muodostaa käyttäjistään kuvaa kunkin aikakauden nykhetessä elävänä henkilöinä. Uutuuskien hankkimista voi pitää myös eräänlaisena edelläkävijyytenä, vaikka 1800-1900-luvun vaihteessa elintaso olikin noussut niin, että vastaava esineistö oli alempienkin sosioekonomisten luokkien saatavilla.

Punasaviset ruoanlaittoasiat, posliiniset ja fajanssiset juhla-astiat, kahvi- ja teesettien jäännökset ja tupakointivälineet kertovat omalta osaltaan Suurolan tilojen arjesta. Esineistön määrä nousee odotettavasti teollistumisen myötä 1800-luvun loppua kohti. Mukaan tulee luollin myös yleisyyssuhteina pidettäviä esineitä kuten nukkeja sekä elämäntapaan liittyviä hygieniatuotteita (suuvesipullot), juhlilin sopivia tarjousasioita sekä kahvi- ja teepannuja. Punasaviasiat voidaan liittää arkiseen ruoanvalmistukseen ja ruokailuun. Posliini- ja fajanssiasiat ovat puolestaan merkinä siitä, että aterioiden näyttölepanon merkitys kasvoi. Juhla-astiat viittaavat myös kutsujen ja pitojen järjestämiseen. Kahvin, teen ja Saksasta tuodun kivennäisveden nauttimisesta kertovat asianpalat liittyvät edellä mainittujen seikkojen lisäksi myös nautintoineiden lisääntyneeseen kulutukseen. Alkoholijuomien, kuten viinin ja oluen, tai ulkomaisen kivennäisvesien nauttiminen voi olla yhteydessä sosiaalisiin tilanteisiin, esimerkiksi naapurien ja sukulaisten tapaamiseen. Etenkin alkoholia on pidetty sosiaalisen kommunikaation välineenä, ja kalliimmilla juomilla on voitu pyrkiä tekemään vaikutusta vieraisiin.^[102] Toisaalta säätyläisluoilla oli 1800-luvulla mahdollisuus tehokkaaseen viinanpolttoon^[103], jolloin ehjät pullot ovat voineet kulkeutua edelleen säätyläisluoilla eteenpäin.

Posliini- ja fajanssiasiat ajoittuvat pääosin 1800-luvun loppuun, jolloin massatuotanto mahdollisti asiastojen aiempaa helpomman hankinnan. Joidenkin tutkijoiden näkemyksen mukaan kansanomaisen omavaratalous päättyi Suomessa 1880-luvulla, jolloin myös maaseudun talonpoikaistalouteen hankittiin koriste-esineitä, erilaisia kulutustuotteita kuten kahvia sekä sen nauttimiseen sopivia posliiniasioidia.^[104] Myös käyttölasin määrä lisääntyi 1800-luvun lopulla, kun yleinen elintason nousu mahdollisti yhtenäisten lasiasiatuotteiden sekä erikoisempien lasiesineiden hankkimisen.^[105]

Lasiesineet ovat pääosin peräisin erilaisista talouksineistä ja ikkunoista mutta myös nautintoineista (limonadi) ja hygieniatuotteista (suuvesi). Yksi pelloilta löytnyt kappale on peiliilasia, jota on sekä valmistettu Suomessa 1700-luvulta lähtien että tuotu ulkomailta. Peilejä hankittiin aluksi kartanoihin, niiden käyttö yleistyi vasta 1900-luvulla peiliilasin hinnalla laskeessa.^[106]

Hauraat lasiesineet ovat rikkoutuneet helposti, minkä vuoksi niiden kappaleita löytyy runsaasti. Osaltaan suurta määrää selittää myös lasin helppo saatavuus ja se, että käyttölasilla ei 1800-luvulla ollut enää samanlaista statusesineen merkitystä kuin aikaisempina vuosikautina.^[107] Rikkoutunut lasiaista hylättiin helposti jätteenä ja tilalle voitiin nopeasti hankkia uusi vastaava tuote. Osa lasiesineistä oli suoraan

tarjoitettua kertakäyttöesineiksi, eikä niillä siten odotettu olevan pitkää käyttöikää. Toisaalta historiallisen ajan arkeologit ovat kehottaneet pohtimaan kaiken esineistön kohdalla uudelleenkäytön mahdollisuutta, sillä esimerkiksi vanhaa limonadipulloja on voitu täyttää kotitekoisilla tuotteilla ja antaa lahjaksi sukulaisille.^[108] Vaikka koko esineistöä ei voikaan pitää automaattisesti tilan asukkaiden itsensä hankimana, kertoisi mahdollisen lahjan tyyppi silti tilan asukkaiden sosiaalisista verkostoista, jotka puolestaan lytyvät asukkaat tietynlaisen materiaalsen kulttuurin piiriin.

Tilan toiminnosta ja kulutuskuultuurista kertovat myös tupakointivälineiden jäänteet. Ruotsissa tehdyn tutkimuksen mukaan säätyläiset tupakoivat tavallisesti yksityisesti, sosiaalisissa tilanteissa, kun taas talonpoimien tupakointi oli vapaampaa.^[109] Pelloilta löytyvät liitupiiput voikin mahdollisesti yhdistää säätyläisiin, joiden käyttämät piiput ovat päätyneet paikalle tunkion kautta. Toisaalta myös pelloilla liikkunut työväki on voinut pudottaa tai heittää käytettyjä piippuja maastoon.

Tunkioille heitetyt esineet ovat yleisesti ottaen usein rikottuneita. Tämä kertoo myös siitä, mikä oli jätetty maaseudun säätyläistalossa. Jätteeksi voidaan tavallisesti luokitella se, mitä ei pystytty korjaamaan tai hyödyntämään uudestaan. Teollinen valmistus edisti edullisten tavaroiden hankintaa ja vahvisti osaltaan kulutuskulttuuria.^[110] Teollistumisen seurauksena koko Euroopassa onkin vuosien 1875-1914 välillä havaittavissa jätteen määrän lisääntyminen.^[111] Tämä näkyy selvästi myös Suurolan aineistossa. Esineiden kertakäyttöisyyteen viittaa Suurolan aineistossa se seikka, ettei löydöissä ole havaittavissa käytön tai korjauksen jälkiä.

LOPUKSI

Suurolan tutkimuksessa on käytetty menetelmänä arkeologista pintapoimintaa, jonka tuloksena on kerätty huomattava määrä tilan historiasta kertovaa materiaalia. Pintapoimintaa on arkeologiassa käytetty vasta vähän ja lähinnä kenttätutkimusmenetelmänä inventointien yhteydessä. Menetelmän avulla on aikaisemmin pyritty vastaamaan lähinnä esihistoriallista aikaa koskeviin tutkimuskysymyksiin. Arkeologien mielenkiinto ei perinteisesti ole kohdistunut 1800-1900-luvun esineistöön – joskin muutosta on viime vuosien aikana tapahtunut. Historiantutkimuksessa materiaalsen kulttuurin tutkimusta taas on tehty lähinnä kirjallisen aineiston pohjalta. Kuitenkin 1800-luvun esineistö muodostaa konkreettisen lähdeaineiston, jonka analyysi laajentaa tietoa asuinpaikkojen arkipäivän toiminnosta ja materiaalisesta kulttuurista.

Kangasniemen Suurolan pelto löydöissä on havaittavissa, miten esineistön määrä kasvaa ja monipuolistuu 1800-luvun lopussa. Nämä seikat korreloivat tunnettujen talous- ja sosiaalishistoriallisten ilmiöiden, kuten teollistumisen ja massatuotantoon siirtymisen, kanssa. Esinetyypit eivät ole poikkeuksellisia maaseudun talonpoikaissillakkaan tiloilla, joskin vaurauteen viittaavat positiivisten löytöjen suuri määrä ja tietyt enkoiseineet, kuten nuket. Kuitenkaan esineistöstä ei voi selkeästi erottaa esimerkiksi säätyläisten tai palvelusväen käyttämiä esineistöä. Myöskään sotilasvirkatalon aika ei erityisesti erotu löytömateriaalissa. Esineistöä nousee silti esiin henkilökohtaisempaa, elämäntapaan ja arkeen viittaavaa materiaalia. Aineisto kertoo kasvaneesta kulutuksesta, sosiaalisesta kanssakäymisestä, esteettisyyden lisääntyneestä merkityksestä (koriste-esineet ja kattausastiat), hygienian ja ulkonäön hoidosta (suuveisi, peili), tupakoinnista ja muodinmukaisesta vaateuksesta.

Suurolan tiloilla eläneistä ihmisryhmistä pystytään aineiston perusteella tunnistamaan lapset. Juuri lapsiin liitettävä esineistö kertoo parhaiten tilan vauraudesta sekä muuttuvan vapaa-ajan ja lapsuuden merkityksestä. Varallisuus ja esineiden helppo saatavuus mahdollistivat paitsi suuren tavaramäärän nopean hankinnan, myös sen helpon hylkäämisen. Jätteen määrän kasvaminen 1800-luvun lopussa merkitsee siten yksittäisten käyttöesineiden elinkaaren lyhentymistä ja kertakäyttökulttuuriin siirtymisen alkuvaiheita.

Pelloilla tehtävän, nimenomaan viime vuosikatojen esineisiin keskittyvän, systemaattisen arkeologisen pintapoiminnan tutkimuksellinen potentiaali on merkittävä, sillä se mahdollistaa talojen ja tilojen materiaalsen kulttuurin tarkastelun erilaisista lähtökohdista ja tarjoaa myös vastauksia kysymyksiin, joihin kirjalliset lähteet eivät suoraan anna vastauksia. Näitä ovat muun muassa arkipäivän ympäristöön ja erilaisiin toimintoihin liittyvät asiat, kuten hygienian hoito, jätteiden käsittely ja kulutusotettumusten muutokset. Suurolan esineistö kattaa laajasti tilan tuottaman ei-organisen materiaalin. Satojen vuosien ajan samojen tilojen käytössä olleeseen peltoon kertynyt aineisto avaa näkökulmia myös historiankirjoituksessa toisinaan marginaaliin jäävien ryhmien, kuten lasten, elämään.

Ulla Moilanen ja Ninni Närväinen ovat filosofian maistereita (arkeologia).

LÄHTEET JA TUTKIMUSKIRJALLISUUS

Elektroniset lähteet

Agnes 2017: Black glass or jet? *Agnes Vintage Buttons* 19.4.2017

Doll Reference 2017, antiikkinukkien katalogisivusto. <http://dollreference.com>. 8.8.2017

Kansallisarquivo, digitaalirquivo, Kangasniemen seurakunnan arquivo, pää- ja rippikirjat. <http://digi.narc.fi/digi/dosearch.ka?startun=110377.KA> 22.9.2017

Kuokkanen, T., Mutka, K. & Yli-aunu, T. 2015. Nappeja, solkia ja asetuksia: lainsäädännön vaikutus pukeutumiseen varhaismodernissa Oulussa. *Artefactum* 5. www.artefacta.fi/tutkimus/artefactum/5

Suomen arkeologisten kenttätöiden laatuohjeet 2016. Museovirasto. www.nba.fi/File/2905/laatuohje-2016.pdf

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

Langinkoski, I. 2011. *Suurolan kartanon neljä ja puoli vuosisataa 1561-2011*. Säilytetään Mikkelin kaupunginkirjastossa.

Moilanen, U. & Närväinen, N. 2017. *Kangasniemi, Leskelä. Historiallisen ajan pihapiiriin ja kivikautisen asuinpaikan arkeologinen kaivaus 6.–18.7.2016 ja 26.–30.9.2016*. Kaivausraportti. Museoviraston arquivo.

Nissinaho, A. 1988. *Pintapoiminta arkeologisena keruumenetelmänä ja sen soveltaminen Maskun rautakautisen asuinalueen tutkimisessa*. Pro gradu -tutkielma, Kulttuurien tutkimuksen laitos, Turun yliopisto.

Puolaka, T. 1991. Suurolan historiasta. *Meidän Kylä – Suurola* (toim. Suurolan kylätoimikunta). 8-9. Joutsa.

TUTKIMUSKIRJALLISUUS

Aaltonen, E. 1964: *Maaseudun kulttuuriperintö*. Kirjoitelmia perinteellisestä ja muuttuvasta talonpoikauskulttuurista. Porvoo.

Ainasoja, M. 2003: Liitupiiput ajoittajina ja yhteiskunnan peilaajina. Teoksessa: *Kaupunkia pintaa syvennältä*, (toim. Seppänen, Liisa), 281-294.

Annala, M. 1995: *Lasinkeräilijän muotokuva: vanhaa suomalaista lasia*. Riihimäki.

Bergman Carter, R. 2013. *Vem rökte alla dessa pipor? – en historisk-arkeologisk studie av kritpipor och rökning i 1600- och 1700-talens Sverige med genus- och intersektionalitetsperspektiv*. Kandidatuppsats i Historisk arkeologi HT 2013 Lunds universitet.

Brooks, A. 2016: Ploughzone Archaeology in Historical Archaeology. *Handbook of Landscape Archaeology*, (toim. David, B. & Thomas, J.). Routledge.

Bruncliková, L. 2016: Recyclable waste as a marker of everyday life routines. In: *Archaeologies of waste: encounters with the unwanted*, (toim. Sosna, D. & Bruncliková, L.). Oxbow Books.

Busch, J. 1987. Second Time Around: A Look at Bottle Reuse. *Historical Archaeology*, Jan. 1987, Volume 21,1, 67-80.

Franck, M. 1994: *Nukkeja*. Haiharan nukke- ja pukumuseon julkaisu n:o 22. Tampere.

Gibbons, G. 1980: *Locks & Keys*. Crowell.

Haggrén, G. 1998. Historiallisen ajan arkeologia ja henkilöhistoriallinen tutkimus. *Genos* 69 (1998), 102-110.

Haggrén, G. 2011: Kaalinkantalaseista kivennäisvesipulloihin. *Naantalin luostarin rannassa – Arkipäivä Naantalin luostarissa ja sen liepeillä*. (toim. Uotila, K.). 253-264. Käkenhus-kirjat nro 3. Eura.

Herfoccher, D. 2005: *200 Years of Dolls: Identification and Price Guide*. 3rd edition. Kp Books.

Hesse, Rayner W. Jr. 2007. *Jewelrymaking Through History: An Encyclopedia*. Greenwood Press.

Hickey, Megan Kathleen 2014: *Perler fra vikingtiden (Beads of the Viking-Age). A study of the social and economic patterns in the appearance of beads from Viking-Age sites in Britain*. Master of Arts, University of York

Higgins, D. 1995. Clay Tobacco Pipes: a valuable commodity. *International Journal of Nautical Archaeology* 24.1. 47-52.

Hyvönen, H. 1983: *Suomalaista keramiikkaa*. Porvoo.

Jagielski, L. J. 2009: Consumerism in the late eighteenth century: the treatment of disposed tobacco pipes from the Mount Pleasant site (46JF215) Jefferson County, West Virginia, *UWL Journal of Undergraduate Research*, XII (2009). 1-39.

Jäntti, T. 1970. *Talonpoikaesineistön katoavaa kauneutta*. WSOY, Helsinki.

Koivisto, K. 2017. Peilien valmistus Suomessa. *Lasin Maailma* 2/2017: 8-10.

Kopisto, S. 1982: *Nuket ja nukkekodit*. Porvoo.

Kopisto, S. 1991: *Muodin vuosikymmenet*. Vammala.

Kopisto, S. & Sihvo, P. 1996: *Puku Suomessa 1750–1900*. Costume in Finland 1750-1900. Vammala.

Koponen, M. 1992: Raudanvalmistusta Rantasalmella 1500-luvulla. *Sihtti* 2. (toim. Koponen, M.). 117-119. Savonlinna.

Kykyri, M. 2006: Kauppatorin toriparkki: Kaupunkiarkeologiaa Kotkansaarella. *Muinaistutkija* 4/2006. 28-36.

Lavento, M. 2011. Kalmiston etsiminen ja koon arviointi kajoamattomilla menetelmillä. Salo, K. & Niukkanen, M. (toim.) *Arkeologisten hautakaivausten tutkimusmenetelmät*: 24-35 Museoviraston rakennushistorian osaston raportteja 22. Museovirasto.

Lehto, M.-L. 1996: *Huikaluja lapsille*. Vanhat suomalaiset lelut. Hämeenlinna

Lehtonen, E.-L. 1994: *Säätyläishuveista kansanhuveiksi, kansanhuveista kansalaishuveiksi*. Maaseudun yleishyödyllinen huvitoiminta 1800-luvun alusta 1870-luvun loppuun.

Licence, T. 2015: *What the Victorians Threw Away*. Oxbow Books, Exeter.

Manninen, A. 1953: *Kangasniemen historia* I. Pieksämäki.

- Manninen, A. 1962: *Kangasniemen historia* II. Pieksämäki.
- Matiskainen, H. 1994: Suomalaisen lasin historia Suomen lasimuseossa. Riihimäki.
- Miller, D. 1987: *Material Culture and Mass Consumption*. Basil blackwell, Ltd, Oxford.
- Mrozowski, Stephen, A. 2006: *The Archaeology of Class in Urban America*. Cambridge University Press.
- Müller, R. & Tama, T. 1977: *Vanhaa lasia ja posliinia*. Helsinki.
- Mäkeläinen, E.-C. 1972: Säätyläisten seuralämä ja tapakulttuuri 1700-luvun jälkipuoliskolla Turussa, Viaporissa ja Savon kartanoalueella. The social life and customs of the gentry in late XVIIIth century Turku, Sveaborg and the Savo estates. *Historiallisia tutkimuksia* 86. Helsinki.
- Mäkkilä, M. 2010. Johdanto. Materiaalisen kulttuurin historiaa. *Esine ja aika. Materiaalisen kulttuurin historiaa*: 9-33. (toim. Mäkkilä, M. & Laitinen, R.) Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Mönkkönen, R. 2010. Viljelyyn liittyvän maanmuokkauksen vaikutuksia Mikkelin Orjärven Kihlinpellon arkeologiseen kohteeseen. *Varhainen viljely Suomessa*: 34-43. (toim. Hirvilampi, J.), Suomen maatalousmuseo Sarka, Loimaa.
- Niukkanen, M. 2002: Historiallisen ajan maakerrosten ja rakenteiden ajoittaminen – esimerkkinä Helsingin Snellmaninkatu 4-6. *Kronologia. Arkeologipäivät 2001*, (toim. Halinen P., Kankaanpää J. & Pesonen P.). 20-30.
- Pesonen, P. 2008: Prospektointi. *Johdatus arkeologiaan*, (toim. Halinen, P., Immonen, V., Lavento, M., Mikkola, T., Siirinen, A. & Uino, P.). Gaudeamus, Helsinki University Press.
- Pylkkänen, R. 1970: *Barokin pukumuoti Suomessa 1620–1720*. Suomen Muinaismuistoyhdistys
- Salo, K. 2016. *Health in Southern Finland: Bioarchaeological analysis of 555 skeletons excavated from nine cemeteries (11th -19th century AD)*. Väitöskirja, Helsingin yliopisto, arkeologia.
- Savolainen, P. 2013. Haara-utuvien polkujen puutarha. Historia ja arkeologia menneisyyttä määrittämässä. *Historiallinen Aikakauskirja* 4/2013: 395-408.
- Seela, J. 1983. Skärgårdspipor av lera. *Nordenskiöld Samfundets tidskrift* 43: 56-81. Helsingfors.
- Sipiläinen, K. 2003: Pienoisaseita ja puunukkeja. *Kaupunkia pintaa syvemmillä. Arkeologisia näkökulmia Turun historiaan*, (toim. Seppänen, L.). Turku. 295-306.
- Swann, J. 2001: *History of footwear in Norway, Sweden and Finland. Prehistory to 1950*. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Stockholm.
- Takala, H. 1998. *Arkeologian maastotöiden perusteet*. Helsinki.
- Turunen, M. J. 1978: *Suuri piippukirja*. Porvoo.
- Vuorela, T. 1975. *Suomalainen kansankulttuuri*. WSOY. Porvoo.
- Wilkie, L. 2000. Not Merely Child's Play: Creating a Historical Archaeology of Children and Childhood. *Children and Material Culture*: 100-114. (toim. Sofaer Derevenski, J.) Routledge, London & New York
- Wirlander, K. 1960: *Savon historia* III. Savo kaskisavujen kautena 1721-1870. Kuopio.
- Wirlander, K. 1974: *Herrasväkeä. Suomen säätyläistä 1721-1870*. Helsinki.

-
1. Moilanen & Närvinen 2017. [Takaisin]
  2. Kansanomaisesta lannoituksesta ja tunkioista mm. Vuorela 1983, 164-165. [Takaisin]
  3. Takala 1998. [Takaisin]
  4. Ibid. [Takaisin]
  5. Pesonen 2008, 193. [Takaisin]
  6. Brooks 2016. [Takaisin]
  7. Nissinaho 1988. [Takaisin]
  8. Licence 2015. [Takaisin]
  9. Lavento 2011, 26. [Takaisin]
  10. Esim. Nissinaho 1988, Mönkkönen 2010. [Takaisin]
  11. Haggren 1998; Savolainen 2013, 399. [Takaisin]
  12. Suomen arkeologisten kenttätöiden laatuohjeet 2016. Museovirasto. www.nba.fi/fi/File/2905/laatuohje-2016.pdf [Takaisin]
  13. Mäkkilä 2010. [Takaisin]
  14. Moilanen & Närvinen 2017. [Takaisin]
  15. Moilanen & Närvinen 2017, 27. [Takaisin]
  16. Mönkkönen 2008, 7. [Takaisin]
  17. PuolaKa 1991, 8. [Takaisin]
  18. Manninen 1953, 42-43, 58. [Takaisin]
  19. Langinkoski 2011. [Takaisin]
  20. Vrt. Wirlander 1974, 199. [Takaisin]
  21. Langinkoski 2011. [Takaisin]
  22. Manninen 1953, 413. [Takaisin]
  23. Langinkoski 2011. [Takaisin]
  24. Langinkoski 2011. [Takaisin]
  25. PuolaKa 1991, 8-9. [Takaisin]
  26. Manninen 1953, 238-239. [Takaisin]
  27. Hyvönen 1983, 13. [Takaisin]
  28. Mm. Kyryri 2006, 34; Niukkanen 2002, 27. [Takaisin]
  29. Hyvönen 1983, 8. [Takaisin]
  30. Müller & Tama 1977, 80. [Takaisin]
  31. Müller & Tama 1977, 82-83. [Takaisin]
  32. Müller & Tama 1977, 82, 85-86. [Takaisin]
  33. Kuvat, Matiskainen 1994, 60-61, 62. [Takaisin]
  34. Kuvat, Matiskainen 1994, 61. [Takaisin]
  35. Matiskainen 1994, 67. [Takaisin]
  36. Annila 1995, 13. [Takaisin]
  37. Annila 1995, 14-17. [Takaisin]
  38. Matiskainen 1994, 28-30. [Takaisin]
  39. Matiskainen 1994, 33. [Takaisin]
  40. Haggren 2011, 257. [Takaisin]
  41. Annila 1995, 14, 230, 234; Matiskainen 1994, 34. [Takaisin]
  42. Annila 1995, 233-234, 236-237. [Takaisin]
  43. Ainasoja 2003. [Takaisin]
  44. Seela 1983, 60; 65-67, 71, 79. [Takaisin]
  45. Ainasoja 2003. [Takaisin]
  46. Bergman Carter 2013. [Takaisin]
  47. Salo 2016, 53. [Takaisin]
  48. Manninen 1953, 227. [Takaisin]
  49. Higgins 1995. [Takaisin]
  50. Jagielski 2009; Turunen 1978, 67. [Takaisin]
  51. Sipiläinen 2003, 295-297. [Takaisin]
  52. Sipiläinen 2003, 297. [Takaisin]
  53. Lehto 1996, 16,23,101. [Takaisin]
  54. Franck 1994, 102. [Takaisin]
  55. Franck 1994, 102-103. [Takaisin]
  56. Vuorela 1975, 662-664. [Takaisin]
  57. Franck 1994, 73. [Takaisin]
  58. Franck 1994, 70. [Takaisin]
  59. Franck 1994, 81; Kopisto 1982, 43-44. [Takaisin]
  60. Vuorela 1975, 664. [Takaisin]
  61. Wilkie 2000, 103. [Takaisin]
  62. Lehto 1996, 15; Franck 1994, 17. [Takaisin]
  63. Lehto 1996, 15-16. [Takaisin]
  64. Lehto 1996, 16-18. [Takaisin]
  65. Lehto 1996, 27, 31, 59, 61. [Takaisin]
  66. Franck 1994, 108. [Takaisin]
  67. Herfocher 2005, 134; 261, 232-235. [Takaisin]
  68. Franck 1994, 108; Doll Reference 2017. [Takaisin]
  69. Kopisto 1982, 44. [Takaisin]
  70. Doll Reference 2017. [Takaisin]
  71. Moilanen & Närvinen 2017, 27. [Takaisin]
  72. Kansallisaristo, Kangasniemen seurakunnan arkisto, pää- ja rippikirjat 1815-1825 (I Aa:8, jaksot 397-405). [Takaisin]
  73. Kopisto & Sihvo 1996, 24. [Takaisin]

74. Kopisto & Sihvo 1996, 46. [Takaisin]
75. Kopisto & Sihvo 1996, 2, 30. [Takaisin]
76. Kopisto 1991, 68; Kopisto & Sihvo 1996, 54. [Takaisin]
77. Kuokkanen et al. 2015. [Takaisin]
78. Pylkkänen 1970, 91. [Takaisin]
79. Hesse 2007, 36. [Takaisin]
80. Mrozowski 2006, 131. [Takaisin]
81. Hickey 2014, 45. [Takaisin]
82. Agnes 2017. [Takaisin]
83. Swann 2001, 11-13, 229, 242. [Takaisin]
84. Swann 2001, 211, 228; Wirilander 1960, 79, 81, 111. [Takaisin]
85. Kopisto 1991, 68; Kopisto & Sihvo 1996, 34. [Takaisin]
86. Wirilander 1960, 850-851. [Takaisin]
87. Manninen 1953, 413. [Takaisin]
88. Manninen 1953, 390-391; Wirilander 1960, 368, 383. [Takaisin]
89. Koponen 1992, 119; Wirilander 1960, 882-884. [Takaisin]
90. Manninen 1962, 154. [Takaisin]
91. Wirilander 1960, 82, 94. [Takaisin]
92. Mäkeläinen 1972, 57. [Takaisin]
93. Aaltonen 1964, 93; Wirilander 1960, 116, 637. [Takaisin]
94. Lehtonen 1994, 93; Wirilander 1960, 81. [Takaisin]
95. Lehtonen 1994, 92; Wirilander 1974, 396-396. [Takaisin]
96. Manninen 1953, 412-414. [Takaisin]
97. Manninen 1953, 426. [Takaisin]
98. PuolaKa 1991, 77. [Takaisin]
99. Jäntti 1970. [Takaisin]
100. Mäkeläinen 1972, 144-146. [Takaisin]
101. Wirilander 1960, 850-851. [Takaisin]
102. Bruncliková 2016. [Takaisin]
103. Välimaa 2014, 44. [Takaisin]
104. Jäntti 1970, 13. [Takaisin]
105. Matiskainen 1994, 67. [Takaisin]
106. Koivisto 2017, 9-10. [Takaisin]
107. Matiskainen 1994, 45, 62, 67. [Takaisin]
108. Busch 1987, 67. [Takaisin]
109. Bergman Carter 2013. [Takaisin]
110. Miller 1987. [Takaisin]
111. Licence 2015, 105. [Takaisin]

